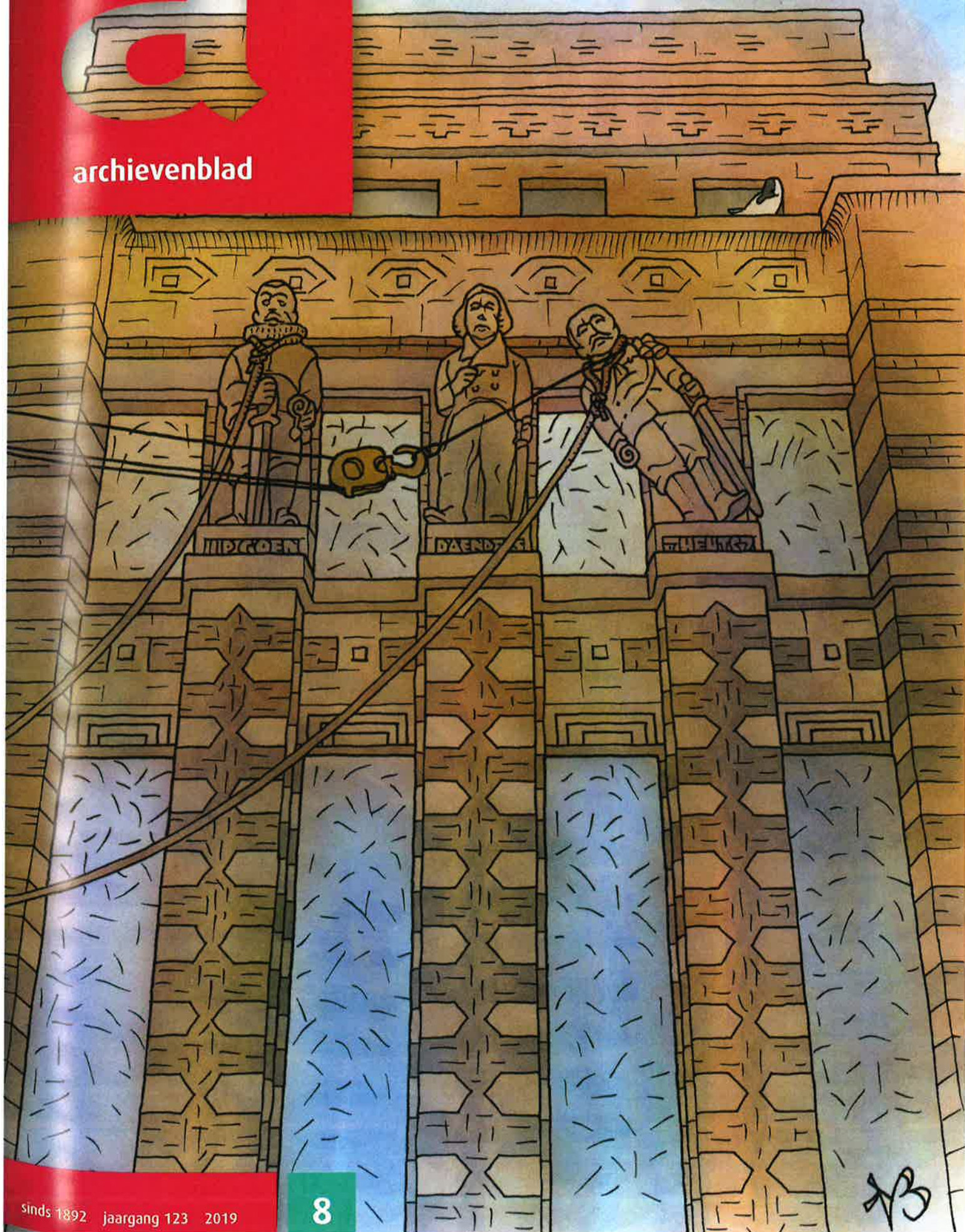

archievenblad

AB

'Kennisdeling is van groot belang' Koloniale archieven onder de kritische loep

Tessa Lobbes en Antia Wiersma ■

In zowel Nederland als België woeden diepgaande discussies over de omgang met het koloniale verleden en met de 'koloniale archieven'. Daarbij zijn gelijkenissen, maar ook grote verschillen te zien. Een goede aanleiding voor een tweegesprek tussen de Nederlandse rijksarchivaris Marens Engelhard en zijn Belgische collega Karel Velle.

Tekening: Niels Bongers

a

in 2017 was er, zoals Alicia Schrikker in BMGN-LCHR schrijft, lof maar ook kritiek op het soms eurocentrische en exotisierende beeld van Zuidoost-Azië dat de tentoonstelling 'De wereld van de VOC' oproep. Hoe wordt er binnen het Nationaal Archief op deze tentoonstelling teruggekeken?

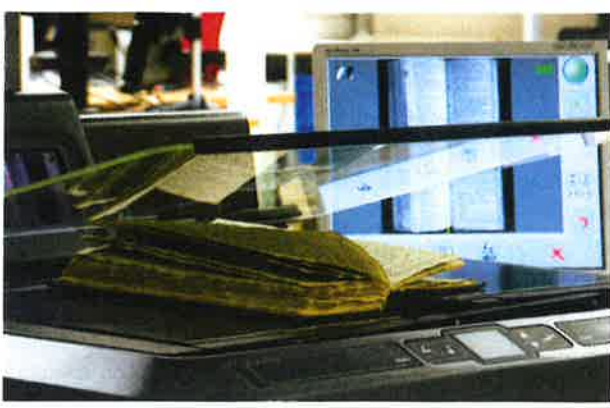
Engelhard: 'De conservatoren van de tentoonstelling hadden niet de behoefte noch de intentie het 'klassieke verhaal' over de VOC te presenteren. Desondanks werd de VOC vooral vanuit eurocentrisch perspectief beschouwd, de kritische blik van buitenaf wees ons op blinde vlekken en ook intern was er kritiek te horen.' Engelhard is wel tevreden over de manier waarop het Nationaal Archief met deze kritiek is omgegaan. 'We zijn in gesprek gegaan met verschillende critici en hebben hun om advies en medewerking gevraagd. De activiteiten rond de tentoonstelling kregen op basis van deze kritiek verder vorm. Een van de resultaten hiervan was het genoemde symposium waarin historici en archivariissen zich samen bogen over de omgang met het VOC-archief. Het debat over dekolonisatie en het denken daarover is dus ook voor het Nationaal Archief een leerproces dat nog steeds gaande is', aldus Engelhard.

Velle heeft het forum met belangstelling gelezen. De Belgische en Nederlandse discussie over het koloniale verleden zijn volgens hem vergelijkbaar. 'Archivariissen hebben de plicht kennis te nemen van het maatschappelijke en historiografische debat. In beide landen worden felle discussies gevoerd over het bestaansrecht van koloniale standbeelden en straatnamen. In België lukt ook de verantwoordelijkheid van de Belgische staat inzake het weghalen van *metis*-kinderen uit de kolonie

hevige debatten uit.' Het symposium ziet Velle als een goed initiatief, aangezien het historici en archivariissen bijeenbracht om de omgang met het koloniale verleden en de archieven te bespreken. De laatste jaren stelt hij ook in België vast dat vakhistorici, anders dan voorheen, steeds meer interesse tonen voor koloniale geschiedenis en voor de expertise binnen de archiefwereld op dit terrein. Velle benadrukt dat archivariissen, historici en de Afrikaanse diaspora in België samen moeten werken op het terrein van deze controversiële geschiedenis:

Aanleiding

In juni 2019 verscheen in het wetenschappelijk tijdschrift *BMGN - Low Countries Historical Review (BMGN-LCHR)* het forum 'Rethinking the VOC. Between Archival Management and Research'. In dit forum bespraken de historici Alicia Schrikker, Manjusha Kuruppath, Remco Raben, Michael Karabinos en Jos Gommans hoe staatsarchieven van de koloniale periode bestudeerd, bewaard en gepresenteerd zouden moeten worden. Dit forum is gebaseerd op een aantal lezingen van het symposium 'Rethinking the VOC?' dat in 2017 in het Nationaal Archief werd gehouden. Dit symposium was op zijn beurt een reactie op de tentoonstelling *De wereld van de VOC*, waar het Nationaal Archief topstukken uit de VOC-archieven liet zien. In dit artikel passeren een aantal thema's uit genoemd forum de revue.

Digitisering bij het Algemeen Rijksarchief in Brussel. (Foto: Bart Boon)

‘In het dekolonisatieproject zetten archivariissen belangrijke stappen. Zij verwerven archieven over deze periode, brengen ze in veiligheid en maken ze toegankelijk door ze te beschrijven. Dit is een voorwaarde om historisch onderzoek mogelijk te maken. Engelhard beaamt het belang van synergie tussen historici en archivariissen. ‘Het is inderdaad de ambachtelijke verantwoordelijkheid van de archivaris om documenten goed te bewaren en toegankelijk te maken. Wetende dat archieven en hun toegangen niet neutraal zijn, is het historisch narratief dat bij deze archieven – en ook bij de genoemde tentoonstelling – gepresenteerd wordt cruciaal, en hiervoor is de samenwerking met academische historici belangrijk.’

In Nederland beheert het Nationaal Archief 1,2 kilometer VOC-archieef, naast ook andere archieven uit de koloniale periode. Hoe is de situatie in het Belgisch Rijksarchief?

Velle wijst erop dat de archieven van de koloniale periode niet alleen uit staatsarchieven bestaan, maar ook uit private archieven van missiegenootschappen, politici, ambtenaren, wetenschappers en bedrijven. Het Belgisch Rijksarchief bewaart 12 kilometer aan staatsarchieven. 3,5 kilometer omvat de

Aanzicht Algemeen Rijksarchief, Brussel. (Foto: Bart Boon)

archieven van het voormalig ministerie van Koloniën dat onder het ministerie van Buitenlandse Zaken viel. 6 kilometer is afkomstig van het gouvernement-generaal, de centrale administratie van de kolonie en de van dit bestuur afhankelijke bestuurlijke en gerechtelijke diensten verspreid over Congo en over het mandaat- en protectoraatgebied Rwanda-Urundi (1924-1962). Daarnaast is er nog 3 kilometer aan persoonsdossiers. Velle licht toe: ‘Deze dossiers van koloniale medewerkers worden nu ontsloten, de inventaris verschijnt nog dit jaar. Deze dossiers zijn bijzonder waardevol, omwille van het fotomateriaal en de egodocumenten, met veel potentieel voor historisch onderzoek. Voor onderzoekers zal een *digitisation on demand*-programma worden opgestart.’

Opmerkelijk aan de Belgische situatie, en dit staat in groot contrast tot Nederland, is dat deze archieven lange tijd bij het ministerie van Buitenlandse Zaken bewaard zijn gebleven en

Tentoonstelling ‘De Wereld van de VOC’, 2017, Nationaal Archief, Den Haag. (Foto: Anne Reitsma)

Reactie Nadeera Rupesinghe, algemeen directeur van het Nationaal Archief in Colombo, Sri Lanka:

'The colonial archives of Sri Lanka are in a very different place to those of the Netherlands and Belgium. Both Velle and Engelhard refer to the crucial cooperation with academic historians in their countries, which we saw happening to some extent in the Netherlands at the 'Rethinking the VOC' symposium in 2017. That level of cooperation is not possible in Sri Lanka, where, when the public is told that the oldest records we have in the National Archives are from the VOC's intervention in Sri Lanka, which dates back to 1638, they are mostly surprised. We have three hundred metres of VOC records, which is Lot No. 01 of our collection. A far greater collection, amounting to a few kilometres, are the state records generated by the British government in Sri Lanka. However, the general impression among the public is that we have records that are thousands of years old. Interest declines when we refer only to early modern and modern history. Moreover, in popular history, the focus is on the search for authenticity in identity, a focus that is not dependent on the colonial archives held at the Sri Lanka National Archives but in fact reaches into prehistory. Colonial street names are renamed, and the new names are beginning to stick as internal migration to the city increases. In such a context, awareness of the colonial past other than as an often brutal intervention that destroyed a culture that is believed to have been pristine, is lacking.

The Hague Archives have in fact engaged in projects of 'Mutual Cultural Heritage' in the recent past with the Sri Lanka National Archives, the first of which started in 2001 and ended in 2013.

In this period, two thirds of the VOC records in the Colombo archives were microfilmed, a copy of which was sent to The Hague. They have been digitised in The Hague, but due to opposition from Sri Lanka have not been made available online. Negotiations to digitise the remaining records of the collection are ongoing. Hopefully, online presentation in the way The Hague archives are available will be possible in the near future. This would pave the way for decolonization of a part of the Sri Lankan colonial archives at least through digitization and its resulting increased accessibility, despite the disadvantages of using digitized material. Unfortunately, academic historians in Sri Lanka are not yet aware of the wealth of information on the Dutch *gahetna.nl* website on our own history. The language barrier with regard to both Dutch and English in departments of history in universities remain barriers in decolonizing the colonial archive for local historians. British colonial records are mainly used by foreign researchers, and by local PhD students studying abroad. More nuanced understandings of colonial history written in English are emerging from this research, but have not reached most academic history teaching or archivists in Sri Lanka. Until this happens, and our language capacity improves, our ability to approach and describe the colonial archives, to collect the colonial records that still lie around the country in judicial bodies and other public authorities, will not be achievable. We have a long way to go, but I hope that the day such records will be handed over to the archives will come sooner rather than later, as we have the infrastructure to better preserve them.'

Tentoonstelling in Algemeen Rijksarchief, Brussel. (Foto: Bart Boon)

>> niet in het Rijksarchief. Pas in 2010 werd een overbrengingsverplichting van staatsarchieven naar het Rijksarchief vastgelegd en in 2014 tekenden Buitenlandse Zaken en het Rijksarchief een overeenkomst inzake de archieven van de koloniale periode. Volgens Velle is er in korte tijd veel gebeurd, sinds 2016 is al 3,5 kilometer naar het Rijksarchief overgedragen en zijn er digitaliseringsprojecten van start gegaan. Op de vraag waarom deze overdracht zo lang op zich heeft laten wachten, antwoordt hij: 'De diplomatieke commissie van het ministerie van Buitenlandse Zaken stond erop om controle te houden over wie er toegang verkreeg tot deze archieven. Aanvragen van met name journalisten en wetenschappers die onderzoek wilden doen naar de rol van de Belgische autoriteiten in de moord op de eerste Congolese premier Patrice Lumumba lagen bij deze commissie uiterst gevoelig. Hoewel deze commissie nog niet is opgeheven, zijn nu de regels van het Rijksarchief inzake de toegang tot het archief leidend.'

Wat is relatie tussen de rijksarchieven in België en Nederland en de archieven in de voormalige kolonies?

Engelhard geeft het voorbeeld van het Surinaams Archief. In 1916 is dit archief, midden in de Eerste Wereldoorlog, naar Nederland gebracht om redenen van conservering. Recentelijk is het in zijn geheel teruggebracht naar Suriname. Hij geeft aan dat er aan die teruggave wel voorwaarden zijn gesteld. Hierbij ziet Engelhard een dilemma: 'In het licht van het dekolonisatie-debat is het stellen van die eisen een complex gegeven. Kijk je vanuit het eigendomspectief, en dus vanuit het idee dat Suriname de eigenaar is van dit archief, dan oogt het stellen van voorwaarden van de kant van Nederland haast 'neokoloniaal'. Maar vanuit het conserveringsperspectief, en dus vanuit het idee dat deze archieven van mondiaal belang zijn en dat we daar een bepaalde verantwoordelijkheid voor hebben, vind ik het stellen van voorwaarden legitiem. De teruggave gebeurde overigens in een uitstekende samenwerking, alle partijen zijn enthousiast. Maar zonder Nederlands geld en zonder de gestelde voorwaarden was het niet gebeurd.'

Velle vertelt dat bepaalde archieven bij de Congolese onafhankelijkheid in 1960 in allerijl naar België zijn overgebracht. 'Niet alle archieven zijn toen naar België verscheept; het is onduidelijk waar bepaalde archieven nu zijn en in welke staat ze verkeren. De continue oorlogssituatie daar bemoeilijkt de werkrelatie met Congolese collega's. De politieke en diplomatieke relaties zijn immers bevroren.' Velle heeft wel goede contacten met de archivariissen in Rwanda en Burundi, dankzij een nauwe samenwerking van het Rijksarchief met het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika in Tervuren (KMMA). 'Het KMMA heeft veel ervaring met samenwerking met collega's uit Rwanda en Burundi. Ondertussen hebben we 300 meter archief in Rwanda geïdentificeerd. Deze documenten worden nu klaargemaakt voor digitalisering.'

Is de restitutie van archieven naar de voormalige kolonies waar die archieven gevormd zijn, aan de orde? En zo ja, wordt deze kwestie van restitutie opgelost door digitaliseringsprojecten en digitale beschikbaarstelling?

Engelhard: 'Ik hoor weinig van medewerkers die in en met Indonesië werken dat deze kwestie momenteel aan de orde is. Ik vind niettemin dat we ons beter moeten voorbereiden op mogelijke verzoeken tot restitutie.' Velle en Engelhard benadrukken het belang van het herkomstbeginsel: daar waar een archief is gevormd, hoort het thuis. Toch zal restitutie niet altijd

Studeerzaal Algemeen Rijksarchief, Brussel. (Foto: Bert Boon)

de toegankelijkheid vergroten. Of digitalisering een oplossing is voor restitutieverzoeken, is voor hen echter een vraag. Engelhard noemt digitalisering 'de meest democratische vorm van ontsluiting'. Anders dan in België heeft het Nationaal Archief al lange tijd grootschalige digitaliseringsprojecten lopen. Tegelijkertijd lost digitalisering volgens hem niet alles op. 'Het archief streeft er immers naar dat onderzoekers naar het archief zelf toe komen en dat zij meer bronnen gebruiken dan alleen de gedigitaliseerde documenten. Digitalisering ontnemt onderzoekers ook een bepaalde historische sensatie. Het versterkt bovendien het risico dat de gebruiker de samenhang en de opbouw van het archief niet meer ziet of begrijpt. Dat risico is groter wanneer onderzoekers alleen gedigitaliseerde archieven raadplegen.'

Beide rijksarchivarissen pleiten ervoor dat de International Council of Archives (ICA) een code opstelt om de discussie over restitutie internationaal in goede banen te leiden. In deze code moet het belang van conservering worden vastgelegd, maar ook de zeggenschap over (gedigitaliseerde) archieven. ICA heeft hiertoe een *Committee of Displaced Archives* opgericht, waarin België en Nederland ook deelnemen. Velle geeft toe dat hij hier tegelijkertijd ook sceptisch over is: 'Uiteindelijk bepalen nationale staten in bilaterale overeenkomsten welke archieven al dan niet teruggaan en op welke voorwaarden.' Engelhard illustreert dit met het voorbeeld van het VOC-archief in Indonesië. 'Nederland financierde de digitalisering van dit archief vanuit de overweging dat het gedeeld cultureel erfgoed is. Een interessante term overigens, 'gedeeld cultureel erfgoed'. Bedenk eens dat de Duitsers dat zouden zeggen over erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog en hoe wij dan zouden reageren. Maar goed, terug naar Indonesië: het Nationaal Archief in Den Haag mag deze scans echter niet online zetten van de Indonesische collega's, ze mogen alleen gebruikt worden in de studeerzaal.'

In het forum in BMGN-LCHR stelt Michael Karabinos dat het dekoloniseren van een archief geen project is dat een eindpunt kent, maar veeleer een continu proces. Om een archiefinstelling te kunnen dekoloniseren vindt hij het belangrijk dat archivariissen inzicht hebben in de (koloniale) geschiedenis van het archief als instelling én in de koloniale structuren die de opbouw van het onderliggende archief (de documenten) hebben bepaald. Wat zijn jullie reacties hierop?

Velle: 'Ik ben het eens met Karabinos dat dekolonisatie een proces is en geen eindpunt kent. Archieven uit de koloniale periode zijn de neerslag van het ondemocratische en stereotyperende koloniale systeem. De rol van de archivaris is om de archieven van dit systeem, inclusief alle blinde vlekken en alle onderliggende

>>>

Karel Velle en Marens Engelhard. (Foto: Antia Wiersma)

>> machtsverhoudingen waarop het is gebouwd, beschikbaar te stellen voor onderzoekers en toegangen te verschaffen. Maar de historicus moet vervolgens naar het archief komen en op deze documenten een kritische *close reading* toepassen.' In zijn optiek zijn de archieven op zich niet het probleem, maar juist een deel van de oplossing. Hij geeft als voorbeeld het dossier van de *metis*-kinderen in België waar een resolutie in het parlement tot een versneld beschikbaar stellen van deze archieven leidde, waardoor onderzoek mogelijk werd. Naast deze maatschappelijke en politieke druk verwacht hij de komende jaren ook vanuit de universiteit meer aandacht voor de archieven van de koloniale periode, aangezien koloniale geschiedenis een verplicht vak op de Belgische universiteiten is geworden.

Ook Engelhard is het grotendeels met Karabinos eens. Naast de discussie over de eventuele teruggave van archieven heeft het Nationaal Archief zich gevoegd naar de Code Culturele Diversiteit, waarbij aandacht wordt gevraagd voor een divers publiek, een inclusief personeelsbeleid en interactie met de diaspora. Ook in België heeft het Rijksarchief, in navolging van FARO (Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed), aandacht voor inclusie in de archieven, waarbij Velle ernaar streeft om jonge Afrikaanse onderzoekers uit te nodigen naar het archief, om 'in dialoog met maatschappelijke groepen en onderzoekers prioriteiten inzake digitalisering op te stellen, alsook de Congolese, Rwandese en Burundese diaspora sterk bij het archief te betrekken'.

**Tot slot, is er sprake van een wet van remmende voor-
sprong in een van beide archieven met betrekking tot
omgang met archieven uit de koloniale periode?**

Engelhard is stellig: 'In conceptueel opzicht zeker niet. Voor beide landen zijn er nog de nodige leerprocessen.' Velle benadrukt, zoals ook eerder tijdens het gesprek, dat kennisdeling van groot belang is, zowel tussen archieven onderling als tussen België en Nederland, maar ook tussen archieven en de academische wereld. 'De relatie tot historici is belangrijk. Hoe sneller wij als archieven op de hoogte zijn van hun visies en vraagstellingen, hoe beter wij ons werk kunnen doen.' Hij roept, met instemming van Engelhard, historici op om actief contact te zoeken om zo beide werkvelden te kunnen inspireren. ■

Tessa Lobbes ■ hoofdredacteur *BMGN – Low Countries Historical Review*.

Antia Wiersma ■ directeur Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap.

Educatie in het Nationaal Archief. (Foto: Anne Reitsma)